

13.627/
22/11

13.627/22/11

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK.

SZERKESZTI A FÖTITKÁR.

XXII. KÖTET. — 11. SZÁM.

BÉKEFI REMIG
R. TAG EMLÉKEZETE.

ÍRTA

DOMANOVSKY SÁNDOR

R. TAG.

(FELOLVASTA A M. T. AKADÉMIÁNAK 1935. ÉVI FEBRUÁR HÓ 25-ÉN
TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉN.)

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1935.

13.627/22/11
Giszágos Széchényi Könyvtár
Leltári szám:

VII/100-12.324/1966

Békefi Remig r. tag emlékezete.

Irta : Domanovszky Sándor r. tag.

Tekintetes Akadémia!

Amidőn a Tekintetes Akadémia megbízásából föladatom itt Békefi Remig emlékét felújítani, teszem ezt bizonyos meghatottsággal. Emléket felújítani — úgy érzem — szinte azt jelenti: szellemet idézni. Azoknak az idősebb akadémikusoknak, akik valamikor vele együtt működtek, akik e terem falai közt sűrűn érintkeztek Békefi Remiggel és hallották szavait ennél a felolvasóasztalnál, még élénken emlékezetükben él nyulánk sudár alakja, amint fehér talárjában egyenes és méltóságos tartással járt közöttünk, nyílt tiszta szemeiből szeretetet árasztva, de egyben tiszteletet is parancsolva nemcsak a talár iránt, amelyet viselt, hanem elsősorban saját egyénisége iránt. A Tekintetes Akadémiát azonban nem a külsőségek, hanem az ember, a tudós lelke érdeklik: hogy lett azzá: ami volt és ki is volt tulajdonképen?

Veszprém megyébe, Hajmáskérre, egy egyszerű molnár fiához vezetnek adataink. Gyermekévei nem teltek rózsás körülmények közt. Kisfiú volt még, amikor apját elvesztette. Anyja utóbb gyermekeivel Veszprémbe költözött. Itt került gimnáziumba és itt vetődött fel az árva előtt a kérdés, mi legyen belőle? Akkor még nem volt jó tanuló és egy kereskedő rokonához akarták adni. Úgy látszik, ez a terv döntő hatással lehetett további fejlődésére. Tovább akart tanulni s a gimnáziumi évek hátralevő részében erős akarattal küzdötte fel magát a praeclarus érettségre.

Anyjának bizonyára nem volt könnyű öt kis gyerme-

kének fölnevelése, számításba kellett tehát vennie, ha tanulni akart, hogy vállairól neveltetése nehéz gondjait levegye. E kényszerítő körülménynél is erősebben hathatott rá azonban a genius loci, Zirc évszázados kulturális kisugárzó hatása az egész vidékre. A hatodik osztály elvégzése után 1874-ben Zircen felvételre jelentkezett. Ezzel el volt döntve jövője: a szerzetesi és tanári pálya. A tudományszak körül merültek csak fel kontroverziák. Békefi Remig matematikus szeretett volna lenni. Lehet, hogy ebben az irányban csak utolsó gimnáziumi évének, — amelyet Egerben töltött, — emlékei voltak rá hatással, ahol tanárának a meteorológiai intézet műszereinek kezelésében segédkezett, de nem lehetetlen az sem, hogy az exakt tudományok megkööttsége közelebb állott lelkéhez, mint a történettudomány sok tényezőt kombinációba vevő, fantáziát igénylő módszere. Rendjének azonban akkor nem volt szüksége matematikusra s így kénytelen-kelletlen a történelem-földrajz szakot választotta.

Azok a tanítórendeink, amelyeknek tevékenységét nagyrészt Ferenc király terelte erre a térre, akkor még minden tudományos törekvés nélkül egészen az oktatás ügyének szentelték magukat. Célkitűzésükben a nevelési és didaktikai szempontok állottak előtérben s ezek mellett a tudományos képzés még nagyon el volt maradva. Jelöltjeik ugyan kötelezve voltak a tanárvizsgálat letételére, de erre teológiai tanulmányaik mellett mellékesen készültek s így nem tájékozódhattak tudományszakjuk módszerében és irodalmában. Mindegyikük saját belátása szerint, szakszerű utbaigazítások nélkül tanult, le kellett tehát küzdenie az autodidakta elé tornyosuló minden akadályt. A tudósképzésnek ez igen göröngyös és nem sok eredményt kecsegtető útja. Békefit ilyen körülmények közt eleinte nem is fűtötték tudományos ambíciók. Tanár akart lenni és teljes lélekkel ennek a hivatásnak akarta magát szentelni.

Tanári pályája azonban rossz auspiciumok közt indult. Tüdővérzése támadt, ami miatt kíméletre volt szüksége. Ismételt kísérletei, hogy a tanítás fonalát újra felvegye, többször kudarccal jártak. A kényszerű pihenő más foglal-

kozások felé terelte. Elhatározta tehát, hogy bölcsészeti doktori szigorlatra jelentkezik. Minthogy tanári vizsgáját Kerékgyártó Árpádnál és Hunfalvy Jánosnál tette, hozzájuk fordult és Hunfalvy tanácsára a szentgotthárdi apátság birtokaihoz tartozó Kethely néprajzi viszonyait választotta doktori értekezésének témájául.

Életének ennél nagyobb jelentőségű fordulata volt, hogy 1884-ben egészségének kímélésére Zircre rendelték, ahol az apát mellett jegyzői teendőket végzett. Supka Jeromos apát akkor a közvetlen érintkezésben nagyon megszerette a fiatal tanárt: teljes odaadását, mellyel kitűzött munkakörébe vetette magát, szilárd meggyőződését és szigorú lelkiismeretességét. Az ő oldalán rendjének már fiatalon nagyon becsült, tekintélyes tagjává lett.

De nemcsak rendi pályafutása dőlt el ezen a ponton, hanem a tudományos is. Ha kíméltre szorult és időnként a tanítás alól hosszabb időre fel is kellett menteni, ez még nem jelentette azt, hogy tétlenségre lett volna kárhoztatva. És első tudományos kísérlete csakhamar megérlelte benne azt a gondolatot, hogy rendjének, illetve a magyarországi cisztercita apátságoknak történetét fogja földolgozni. Kifejezett matematikai hajlandóság, majd egy egészen leíró természetű tudományos kísérlet után így jutott a történeti kutatás révébe, minekutána kethelyi dolgozata bevezető részének írásakor először került a kezébe levéltári anyag. Apátjának, aki atyai jóindulattal viseltetett iránta, tetszett a fiatal rendtag terve és hathatósan támogatta vállalkozásában Békefit, aki a nyári szünidőben éveken át levéltárról levéltárra járva, vagy harminc hazai és néhány külföldi gyűjteményből hordta össze nagy lelkiismeretességgel és pontossággal a zirci, pilisi, pásztói és szentgotthárdi apátságok történetére vonatkozó bőséges anyagot.

1891-ben Szent Bernát születésének nyolcszázados évfordulóján jelent meg Supka Jeromos apát költségén »A pilisi apátság története« első kötete, amely az 1184-től 1541-ig terjedő kort dolgozta fel. Már a következő esztendőben követte ezt a második kötet is, amely az apátságok egyesítésének időpontjáig, 1814-ig terjedt. Békefi tekin-

télyét ez a munka annyira emelte, hogy amikor Supka Jeromos halála után új apátot választottak, a szavazatok harmadrésze öreá esett.

Ámbár a közbeeső időben a pécsi cisztercita főgimnázium értesítőjében Békefinek már több pedagógiai tanulmánya jelent meg, tudományos téren mégis csak a »A pilisi apátság története« volt első komoly bemutatkozója. És ez a bemutatkozás nagyon kedvező volt. Pór Antal a Századokban azt írta, hogy Békefit »műve egyszerre előkelő történetíróink sorába emeli«.¹

Az a közel tíz esztendő, amely e munka anyagának összegyűjtésével és feldolgozásával telt el, Békefire kétségtelenül nagy feladatokat rótt. Vizsgáztató tanára, Kerékgyártó Árpád maga is autodidakta volt. Egyetemi oktatásunkban az ifjúság módszeres bevezetése a történeti kutatásba még kezdeteit élte. Modern feldolgozást és történetfelfogást csak az újabb, akkor még fiatal historikusoktól lehetett tanulni. Békefit azonban a nehézségeken átsegítette akaratereje, türelmes kitartása és nagy lelkiismeretessége. A ciszterciek történetét Magyarországon nem akarta teljes elszakíttóságában tárgyalni, bevezetésként legalább is a rend keletkezését, szervezetét és életrendjét akarta ismertetni. El kellett tehát mélyednie az erre vonatkozó külföldi irodalomba, különösen nagy szorgalommal forgatva azokat a forráskiadványokat, amelyek a rend kezdeteire és életviszonyaira nélkülözhetetlenek. Így ismerkedett meg külföldi tudományos szervezetek jól átgondolt és sokak fáradságos munkájával kialakított közlési elveivel s ez érlelte meg benne azt az elhatározást, hogy nemcsak feldolgozást, hanem függelékképpen okmánytárat is ad munkájához. És különösen ennek az okmánytárnak a megszerkesztésében a legmodernebb igényeknek is eleget tett. De a feldolgozásnál is a kor színvonalán álló munkára törekedett. Nem tisztán kronológiai szempontok szerint rendezte tehát anyagát, hanem a rend keletkezésére és szervezetére vonatkozó bevezető rész után az apátság 1184. és 1541. közti történetében külön fejezetekben tárgyalta az apátok pápai és királyi megbízatásait, az apátsági birtokot és az

apátság belső életét. Nem is minden büszkeség nélkül mondotta: »a csoportosító rendszert, mely a bonyodalmas szálakat elkülöníti, s ép ezért szövi össze művészi egésszé, oly arányban juttattam érvényre, hogy hasonló irányú műveknél ily fokban még nem nyert életet.«²

Autodidaxisában a pilisi apátság történetének fáradtságos munkája alakította ki Békefi történetírói egyéniségét. Természetes tehát, hogy a történetkutató állott előtérben, a filozófus háttérben maradt; a történeti nagy átalakulások problémái nem vetődtek fel. Az író világnézetét mély valláserkölcsei felfogása determinálta, amelynek legjellegzetesebb vonásaként szerzetesi szerény alázatosságát kell kiemelnünk. Ebben látjuk annak a törekvésnek mélyenfekvő okát is, hogy egyéni nézeteit munkáiban valósággal elnyomta s azokkal csak olyankor állt elő nyíltan, ha valamely elterjedt ténybeli véleményt, amelyet hamisnak ismert meg, az igazság nevében kellett megcáfolnia.

Történetfilozófiai felfogására írásaiban kevés adatot találunk. Egyetlen egyszer nyílt alkalma ezekről nyilatkozni, amikor 1904-ben a Szent István Társulatban Pauler Gyuláról tartott emlékbeszédet, s ebben kitért Pauler viszonyára Auguste Comtehoz, a pozitivizmus megalapítójához. Pauler és Békefi lelkében voltak rokonszónások. Erős katolikus világnézetük és nagy középkorszeretetük természetszerűen fölkelte rokonszenvüket Comte iránt. Pauler egészében elfogadta Comte pozitivizmusát és Békefi róla tartott megemlékezésében nagy megértéssel idézte Pauler szavait a történetírás módszeréről. Kiemelve Pauler megállapítását, hogy a történelem még nagyon elmaradott, az ő gondolatmenetét követve, írta: »ennek oka a helytelen módszer, melyet a történetírásban eddig követtek. Az eseményeket spekulatív, a priori fölállított tételek farkas-guzsába tettek a felekezeti és politikai szempontok különfélesége szerint.«³ E megállapítás után nem csodálkozhatunk rajta, ha követelményeit a történetíróval szemben így állapította meg: »A történelemnek jöideig az indukció terén kell maradnia.

Állapítsa meg a történetíró az eseményt biztosan és kétségszűnővel. Ilyenekből, vagyis tényekből induljon ki és derítse ki közöttük a benső összefüggést és fejlődést. A történetíró föladata nem bírói, hanem előadói; vagyis nem ítél az események fölött, hanem kapcsolatukban és fejlődésükben előadja őket.⁴

Ezt az eszményt Békefi szerint Pauler a Wesselényi összeesküvésről írt munkájában valósította meg, amelyet így jellemez: »Nincs a könyvben állítás, amit kútfői adat nem támogatna. S éppen ezen sarkallik Pauler művének megbízhatósága és maradandó becse. Filozófiai elvonásokat és dedukciókat hiába keresünk e munkában; szubjektív okoskodások nem lazítják a kútfőkből alapozott épületet». A pilisi apátság bevezetésében vallott elveivel szemben még Pauler Árpádkori történetének tisztán kronológiai elrendezését is helyesléssel fogadta, mert az egykorú viszonyokat és eseményeket kölcsönös hatásukban tárja szemünk elé. »Így akarta ő — írta Békefi — a fejlődés tiszta képét' megrajzolni, hogy ebből azután a fejlődés törvényeit is megállapíthassuk. Ezen föladatot azonban a történelem csak úgy oldhatja meg, ha descriptív, elbeszélő». Sőt Pauler erre vonatkozó kijelentését is idézte: »nem szabad, csak hogy teljesebb képet kapjunk, fantáziákat vegyítsünk a való közé, melyek lehetnek csillogók, elmések, talán igazak is, de tudományosan be nem bizonyíthatók és akadályul szolgálnak, hogy tudományunk, ha már nem is alapul közvetlen szemléleten s a kísérletnek hatalmas fegyverét nélkülözi, legalább módszerének szigorúsága által közeledjék az exakt tudományok tökéletességéhez».⁶

Nem hisszük, hogy Békefi a történetet az exakt tudományok vonalára akarta volna emelni, de a pozitívizmus — úgy ahogy megismerte, pauleri interpretációjában — mégis megragadta. Tudós egyénisége levéltári kutatások fonalán fejlődve, észrevétlenül összeforrott az adattal s a fantáziát, amely az elszórt adatokat egységes képpé olvasztja össze, a kombinatív tevékenységet, amely a synthesisben az adatbeli hiányokat áthidalja és a multat re-

konstruálja, zavaró és torzító tényezőnek tekintette. A pozitívista tan azonban ezt a meggyőződést Békefiben csak alátámasztotta, lelke mélyén ott élt az már azelőtt is, s ha érésben argumentumra volt szüksége, nem kellett épen Comtehoz és Paulerhez fordulnia. A Lánczy Gyula ravatalánál tartott búcsúztatóban Thukydidesre hivatkozott, aki a tényeket úgy viszi lelkén keresztül, hogy egyénisége a háttérben maradjon és Rankéra, aki énjét szeretné eloltani, csak hogy úgy láthassa a dolgokat, amint történtek.⁷

Nála ez az objektivitás kérdése volt, de harca a szubjektivizmus ellen annyira ment, hogy hatással kellett lennie munkáinak szerkezetére és az előadás formájára is. Egyéniségének háttérben tartása, a törekvés énjének eloltására mindvégig egyik legjellemzőbb vonása maradt, sőt idővel erősödött is.

A történetíró egyéni elmélete e szerint a felfogás szerint inkább csak a forrásanyag kritikájában érvényesülhetett. Paulerben »bámulatos forrástanulmányát« dícsérte, hogy »forrásait a kritikus lélek metsző élével analizálja, veti össze és mérlegeli«, hogy »lehatol forrásainak a fenekéig. Boncol, elemez, egybevet és bírál; mindig óvatosan, de nem makacsul; szigorúan, de nem igazságtalanul«. A kritikát tehát mintegy a történetíró előkészítő munkájának körébe utalta. De a forrás nála már nem pusztán írott följegyzés volt. Épen rendtörténeti vizsgálódásai elvezették őt a régi egyházak romjaihoz és töredékes emlékeihez is, amelyekből nem egyszer fontos következtetéseket vont le.

Eredeti elgondolása, a zirci-, pilisi-, pásztói- és szentgotthárdi apátságban egyesített régi apátságok történetének megírása már mindjárt a publikálás elején bizonyos eltolódást szenvedett. Pilis után Pásztó történetét tervezte, de eredeti tervétől eltérítette az a törekvés, hogy az egykori cikádori apátság helyét megállapítsa. A felfogás akkor az volt, hogy Cikádorhoz tartozott az a szentély, amely a tolnamegyei Cikó falu közelében fennmaradt. Békefi ezt a kérdést ásatásokkal és építészeti bizonyítékokkal Bátorfára javára döntötte el. Így jött létre és jelent meg már

1894-ben az eredetileg tervezett sorozaton kívül »A Cikádori apátság története«. »A pásztói apátság« három kötete csak jóval később, 1898-ban és 1902-ben követte a pilisi apátság köteteit.

Az elismerés, amely »A pilisi apátság« szerzőjének osztályrészül jutott és nem kevésbé az a rokonszenv, amelyet Békefi egyénisége maga iránt keltett, őt csakhamar más munkakörbe állították. 1893-ban a budapesti egyetem bölcsészeti kara a magyar művelődéstörténelem magántanárává habilitálta. Így rendje Budapestre küldte, ahol a tudományos élet forgatagába került s legszorgalmasabb látogatója lett nemcsak a könyvtáraknak és levéltáraknak, hanem a tudományos társulatok felolvasó üléseinek is. 1896-ban már Akadémiánk levelező tagjai közé választotta, 1898-ban pedig az egyetem nyilvános rendkívüli tanára lett.

Sorsa így egészen a tudományos kutatás terére fordította. Az egyetemi előadások és a tudományos társulatok felolvasásai kiemelték a rendtörténeti kutatás szűk kereiteiből. Már 1896-ban két általános érdekű tanulmánya jelent meg a Századokban és a Katholikus Szemlében. »Árpád-kori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létkérdése« és »Vallásos és erkölcsi élet Magyarországon az Árpád-házi királyok alatt«. Az Akadémiában pedig ugyanabban az évben »A ciszterciek középkori iskolázása Párisban« című tanulmányával foglalt széket. Rendtörténeti kutatásait tehát a magyar iskoláztatás történetére vonatkozó tanulmányok váltották föl, amelyek most már sűrű egymásutánban követték egymást. Nem volt esztendő, hogy ebből a tárgykörből egy-két nagyobb dolgozata nem hagyta volna el a sajtót.

Békefi Remig életében így új korszak kezdődött. Nem annyira a milieu megváltozása — bár az is nagy hatással volt rá — hanem a hivatásában beállott fordulat sok tekintetben új föladatokat elé állította. Egyetemi pályafutása szokatlanul gyors emelkedésű volt. Alig öt évi magántanárság után már a nyilvános tanárok sorába jutott, s ha egyelőre még csak rendkívüli is, ez az átmeneti állapot megint szokatlanul rövid ideig, csak két évig tartott. 1900-

ban már nyilvános rendes tanár. Röviddel autodidaxisának nehéz küzdelmei után, amikor az útbaigazítás hiányának bajai még élénken éltek emlékezetében, egyszerre a tanár- és tudósképzés gyűjtőpontjába jutott. Azok a már tan-széken ülő szűkebb kartársai, akik közé így került, java-részt külföldi iskolázás termékenyítő köréből módszeres képzés után kerültek katedrájukra. A szemináriumi munka alapvetését Salamon Ferenc kísérletei után ők honosították meg a budapesti egyetemen. Mély meggyőződéssel, hogy a tudósképzés a szemináriumban dől el, külföldi minták nyomain vezették be hallgatóikat a forráskritikába és a módszeres földolgozásba. Békefiben egykori magára-hagyatottsága nyomasztó érzésének hatása alatt talán még erősebben tört magának utat a meggyőződés, hogy az ifjú nemzedék bevezetése a kutatás módszereibe és tech-nikájába legkiemelkedőbb feladatai közé fog tartozni.

Vérbeli tanár volt, amit nem mindegyik egyetemi kar-társáról lehetett elmondani. Az egyetemi oktatás ugyan különösen a bölcsészeti karon, elsősorban a tudósképzést szolgálja, a gyakorlatban azonban ez a középiskolai tanár-képzés szerve, az oktatásra tehát nemcsak közvetlen, ha-nem közvetett hatásában is a legnagyobb jelentőségű. Tanári hivatásának magasztossága Békefit minden egyéb-nél mélyebben hatotta át. Kerékgyártó Árpád felett tartott emlékbeszédében rajongó lendülettel ecsetelte az egye-temi tanár feladatait és munkáját. »Az egyetemi tanár — mondotta — tudós, tanár és író egyszemélyben. Ennél-fogva nem elégedhetik meg azzal, hogy szakszerű tanul-mányt folytat, önálló kutatásokat végez és új eredmények-hez jut. Még akkor sem meríti ki feladatát, ha mindezt a tudomány gyarapodására és előbbrevitelére irodalmi úton közzéteszi. Az egyetemi tanárnak mindezen kívül még két nagyszerű feladata van, — a tudomány közlése élő szóval és a tudományos nevelés.« Meg volt győződve, hogy annak a nagy és magasztos várakozásnak, amellyel az ifjúság az egyetemre tódul, teljesülése a professzor személyétől függ. »A tudásnak mekkora mértéke — kiál-tott föl —, a lelkesedésnek minő foka, az odaadásnak

milyen készsége, a munkának hányszor hatványozott fárada-
radalma, a jóakaratnak mekkora becsületessége és a sze-
retetnek milyen áldozata biztosítja itt a sikert!«¹¹

A két speciális tanári föladat: a tudomány közlése
elő szóval és a tudományos nevelés közül Békefi kétség-
telenül az utóbbit tartotta fontosabbnak. Ámbár előadá-
sait mindenkor igen gondosan kidolgozta és nagy sze-
retettel figyelt arra, hogy közlésében a legteljesebb köz-
vetlenséggel, hallgatóságával a lelki kontaktust állandóan
fenntartsa, működésének igazi tere az egyetemi oktatás
lényegének megfelelően mégis az az intím környezet volt,
amelyben kiválogatott tanítványai szűkebb körében a ta-
nár egyéniségének közvetlen nevelő és irányító hatása a
legkevesebb akadályba ütközik, ahol az együttes munka
és a tanárnak aprólékosságokra is kiterjedő figyelme,
útbaigazítása és kritikája a legmélyebb nyomokat hagyja
hátra tanítványai lelkében. Hogy ez a kapcsolata szűkebb
tanítványi körével mentől fesztelenebbül fejlődhessek,
alapította 1904-ben, a Történelmi Szemináriumból kiválva,
a Magyar Művelődéstörténeti Gyűjteményt. Ez volt a
budapesti egyetemen az első lépés a történeti stúdiumok
differenciálódásában és Békefi a maga intézetének tag-
jaival, akiknek száma húsz körül mozgott, az egyetem
falain túlterjedő szoros lelki kapcsolatokat létesített.

A célkitűzés és az irány itt némileg eltért a hasonló
szemináriumi munka berendezésétől. A források olvasta-
tásánál és földolgozásában nem annyira az olvasott munka
kritikájának szempontjai domborodtak ki, mint inkább az
olvasott mű adatanyagának a művelődéstörténelem külön-
böző ágai és témái szerinti kiaknázása. A kritikai szem-
pontok helyett tehát az anyaggyűjtéséi léptek előtérbe.
Míg a többi tanár inkább az irodalom ismeretébe vezette
be tanítványait s a megszerzett irodalmi ismeretek segít-
ségével vetett föl analitikus jellegű problémákat, Békefi
gyakorlatai a kutató munka, az anyaggyűjtés megismeré-
sén át vezették be hallgatóit jövődő tudományos tevé-
kenységükbe.

Hogy milyen lelkesedéssel gyűltek köréje tanítvá-

nyai, annak bizonyossága a Művelődéstörténeti Értekezések sorozata, amelyben az intézetével kapcsolatosan készült doktori értekezések jelentek meg. Ez a sorozat 1901-ben indult meg és 1911. végéig, amikor tanszékétől megvált, 60 számot ért el, amihez utólag még vagy tíz szám járult. Békefi, hogy a magyar művelődéstörténelem mielőbb széles alapokon földolgozható legyen, a gyűjtés nagy munkáját óhajtotta tanítványaival elvégeztetni. Ezért irányította figyelmüket különösen a XV.—XVI. századok kútfőire, néha csak egy-egy speciális szempontból dolgoztatva föl azokat, vagy a különböző városok céhéletének, avagy egyes iskolák történetének földolgozására. A hosszú sorozat füzetei így a magyar művelődéstörténet anyagának gazdag repertóriumává lettek, de az egyes adatsorok anyagát a szövevényes élet jelenségei közül annyira elkülönítették, hogy eltekintve a kiemelkedő tehetségű hallgatók dolgozataitól, a gyűjtött anyag értékeléséhez kevéssel járultak hozzá.

Az a szeretet, amely szűkebb tanítványai körével összefűzte, sokszor talán kedvezőbb színben tüntetett fel előtte egy-egy dolgot, mint amelyet az az érzelmi motívumok kikapcsolása esetén megérdemelt volna, mert ismerte a becsületes törekvést, amely létrehozta. Lelkiségre, hogy tanítványaival mennyire összeforrottnak érezte magát, egyik tanítványához írt karácsonyi levele vet világot: »Ha a szülők a vérbeliség alapján egy egész élet kötelmeivel csüngnek gyermekeik jólétén, s ha a gyermek lelkében a hála érzelmei a korrallal karöltve erősödnek; vajjon a tanár nem egy egész életet szentel-e szíve legnemesebb érzelmeivel és lelke izzó törekvéseivel tanítványainak? S vajjon ezek is érezhetnek-e és tudhatnak-e szívükhöz, lelkükhöz közelebb álló teremtményt ezen a kerek világon, mint az ő szellemi világuk vezérét, az ő szellemi szülőjüket, tanárukat?«¹²

Aki ilyennek érezte a tanár és tanítvány kapcsolatát, az tanári hivatását igen magasra tartotta. Ne csodálkozzunk tehát rajta, ha feladatának nagy szeretettel ültözött tudósképző részénél többre becsülte a nevelést, a tulaj-

donképeni tanári föladatot; hogy tanítványai előtt mindig azt magasztalta, nekik mindig azt hirdette, hogy a tanári pálya egész embert követel, hogy akinek nincs akkora munkabírása, hogy a kutatást a tanári munka kára nélkül végezhetné el, az mondjon le a kutatásról. Ebben az erősen kifejezett tanári beállítottságban keresendő annak oka, hogy intézetében nem annyira a szelekció, mint inkább az átlag követelményei irányították. Ennek a tanári beállítottságnak köszönhetette nagy népszerűségét is az ifjúság körében. Ez emelte őt utóbb az Országos Tanárképző Intézet elnöki, majd az Országos Köznevelési Tanács másodelnöki székébe.

Ezek után nem szorul talán magyarázatra, hogy Békefi Remig első tudományos terve miért nem nyert befejezést, hogy a zirci és a szentgotthárdi apátságok története min akadtt meg. Az egyetemi tanárság, a művelődéstörténeti tanszék a kutatás terén az iskoláztatás történetének kérdéseit állította első sorba. Nem foglalkozhatunk itt részletesen ezirányú tanulmányainak hosszú sorával, de mégis szükségesnek tartjuk kiemelni a Nagy Lajos-alapította pécsi egyetemről írott kimerítő tanulmányát és a magyar oktatásügy fejlődésének azt az összefoglalását, amelyet az ezredéves országos kiállítás történeti anyagáról kiadott Czobor-Szalay-féle díszmunka második kötetében adott közre.

Kutatásait két nagy publikáció koronázta meg. Mindkettő Akadémiánk kiadásában jelent meg: »A népoktatás története Magyarországon 1540-ig« (1906.) és »A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig«. (1910.) Sehol annyira nem jut érvényre Békefi fáradhatatlan kutatása, mint ebben a két vaskos kötetben. Közülök a káptalani iskolák történetének megírása volt a könnyebb föladat, amelynek köréből Békefinek már megelőzőleg több tanulmánya jelent meg. Az adatok fölkutatására szép eredménnyel kecsegtettek a káptalanok levéltárai. A munka gerince ez a levéltári anyag, az iskolákról és a tanító személyzetről — a legtágabb értelemben — fönmaradt adatok helyek szerinti csoportosítása. Egy-egy canonicus

lectorról vagy cantorról Békefi fölsorolta az összes okleveleket, amelyekben nevük előfordul, az őrzés, illetve a közlés helyének megnevezésével. Erdélyi László írta róla: »Békefi munkája erősen forrásmunka, mely adatokkal terhesen minden részében úgy van összeszöve, hogy a szakembereknek csoportosítva nyújtja a történelmi rekonstrukcióhoz szükséges megmentett anyagot; de maga igen óvatos a következtetéseiben s érdekesség kedvéért nem egykönnyen hagyja el az adatok biztos talaját.«¹³

Jellemző, hogy a papnevelésre és a káptalanokra vonatkozó előismereteket Békefi »Bevezetés«-be utalta. A káptalanok szervezetéről s a papok szellemi műveltségéről szóló részeket pedig túlságosan széttagolta. Így a munka a legnagyobb elismerést érdemlő fáradhatatlan és lelkiismeretes adatgyűjtés után — mint Erdélyi kiemelte — a rekonstrukcióhoz csak az anyagot adta, magát a rekonstrukciót az utolsó fejezetben csak igen szűkszavúan kísérelte meg. Pedig benne volt ebben a munkában úgyszólván minden, amit két korábbi, akkor feltűnést keltett nagyobb tanulmányában: »Árpádkori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létkérdése« (Századok, 1896.) és »Székesegyház iskoláink szervezete az Anjoukorban« (Századok, 1897.) kifejtett, de korábbi kapcsolatukból kiragadva, közlésszerű felsorolásokkal megtűzdelve és szerkesztésükben széttörölve sokkal személytelenebb alakban, mint másfél évtized előtti földolgozásukban. Azokkal szemben az új köteteket éppen ez a lelkiismeretes össze gyűjtött és közzétett forrásanyag tette nehézkessé, a szerzőnek erős háttérbevonulása fosztotta meg attól a közvetlenségtől, amellyel az említett értekezések olvasóikra hatottak.

Kevésbé ütközött ki ez a forrásmunkajelleg a népoktatás történeténél, amely már tárgyánál fogva is határozatlanabb és szétfolyóbb, s amelyhez az anyag felkutatásában sincsenek olyan irányító támaszpontok, amelyek a kutatót az adatokra legalább a siker némi reményével rávezethetnék. Három esztendővel a kötet megjelenése után maga Békefi a káptalani iskolákról szóló kötete füg-

gelékeként már 60 lapra terjedő új adatanyaggal tudta korábbi gyűjtését kiegészíteni. A népoktatás története tehát emlékeiben is nehezebben volt megközelíthető, de még nehezebben abban a részében, hogy ez az oktatás hogyan és milyen irányban folyt. Minthogy ezeket a témákat Békefi külön értekezésekben megelőzőleg nem dolgozta még föl, más értekezéseiben is csak érintette, fejtegetései itt sokkal behatóbbak s a prédikáláson, a plebániái és a városi iskolákon át úgyszólván az egész középkori világi és nem kifejezetten a papképzést szolgáló oktatást felöleli.

Ha e két nagy munkához hozzávesszük a pécsi egyetemről szóló könyvét, bennük úgyszólván az egész középkori magyar oktatás története fel van dolgozva, Zsigmond és Mátyás egyetemi kísérleteitől eltekintve tehát ez a munka a két kötet megjelenésével le volt zárva.

Hangsúlyoztuk, hogy egyéniségének háttérben tartása, énjének eloltása ebben a két munkában még feltűnőbben jutott kifejezésre, mint a megelőzőkben. De fokozott mértékben jutott kifejezésre egy másik jellemvonása is: túlhajtott pontossága különösen forrásainak megjelölésében és — mondhatnám — határtalan lelkiismeretessége.

Békefi nem volt sokféle szálak összeszővődéséből alakult komplex lélek. Egynéhány erősen hangsúlyozott lelki rugó annál kizárólagosabban uralkodott rajta és adta meg egyszerű jellemének határozottságát és kiegyensúlyozottságát, meggyőződésének és hitének szilárdságát. Ezek között a tudósra, a tanárra és a szerzetesre egyaránt a legnagyobb jelentőségük közé tartozott lelkiismeretessége. Ez nemcsak munkáiból ütközik ki lépten-nyomon, hanem másokról alkotott véleményeiben is mindig megvizsgálta, hogy ezzel a tulajdonsággal milyen fokban rendelkeztek, illetve hogy ennek a követelménynek mennyiben feleltek meg? Könyvismertetéseiben mindig felvetette a kérdést: lelkiismeretesen dolgozott-e az író, megbízható-e az adatgyűjtés, vagy megbízhatók-e azok a források, amelyekre munkáját fölépíti, hogy tehát a munkát

bizalommal lehet-e olvasni? A tudós társairól tartott emlékbeszédekben is megítélésüknél mindig ott szerepel ez a szempont. Kerékgyártó Árpádról »lelkiismeretes tanári működését« emelte ki, Mátyás Flóriánnál, hogy »a tudományt, az igazságot nagyrabecsüli és iránta szigorú kötelességet érez lelkében«, ¹⁵ a Pauler Gyula fölött tartott emlékbeszédben pedig különböző vonatkozásokban ismételtén szerepel ez a pont: hogy az Árpádok történetét »mélyreható gondolkodással és szigorú lelkiismeretességgel írta«, ¹⁶ hogy hivatali munkájának »kifogástalan pontossága és megingathatatlan becsülete« ¹⁷ voltak jellemző alapjai, s hogy Pauler, az ember, általában »a kötelességteljesítésben lelkiismeretes«. ¹⁸

Megemlékezésünk tehát nem volna hű, ha Békefinek ezt a jellemvonását, amelyet ő maga olyan nagyra tartott, nem emelnők ki. Ez a lelkiismeretesség hatotta át nemcsak Békefit a tudóst, hanem Békefit a tanárt is, aminek megindító tanúbizonyságát adta 1906-ban, amikor december elején régi tüdővérzése megújult, de az orvosok ajánlotta délvidéki üdülést csak a félévi kollokviumok elintézése után volt hajlandó megkezdeni s az új félév elejére ismét visszatért katedrájára.

De Békefi nemcsak tudós és tanár volt és bármilyen szeretettel ragaszkodott is egyetemi katedrájához, intézetéhez és mindenek felett tanítványaihoz, ennél még magasabbrendű kötelékek fűzték őt rendjéhez, amely fölnevelte, az élet útján elindította, amelynek fogadalommal kötötte le magát, s amelyen hitének melegével és meggyőződésével csüggött. 1911-ben bekövetkezett a kötelességek összeütközése. Vajda Ödön zirci apát halála után a rend tagjai 1911. szeptember 19-én Békefi Remiget választották meg utódául. Tizennyolc éve volt, hogy Zircről elköltözött, hogy az egyetemi tanszék, a művelődéstörténeti intézet és magyar oktatástörténeti tanulmányai az ősi apátságtól elvonták és egészen más életkörülmények közt más célok szolgálatába állították, amelyeket épen olyan hűséggel, épen olyan lelkiismeretesen szolgált, amelyeket hamarosan megszeretett s amelyekhez igaz von-

zalommal ragaszkodott. Nem csodálkozhatunk rajta, hogy ez a tizennyolc év mély nyomokat hagyott hátra lelkében, hogy a rendben megnyilvánuló kívánsággal szemben a katedra is magához láncolta és hogy rábeszéléssel és kérréssel iparkodott rendtársait szándékuktól eltéríteni és bizalmukat mások felé irányítani. Ez a törekvése azonban nem sikerült. A választás mégis ő reá esett és 1912. elejére búcsút kellett vennie tanszékétől, tanártársaitól, intézetétől és tanítványaitól, akikre utóbb is mindig a legnagyobb ragaszkodással és szeretettel gondolt, sűrűn idézgetve az egyetemi tanári pálya neki annyira kedves emlékeit. Bármennyire fájlalta is, hogy ezt a helyet el kellett hagynia, a kötelességeknek ebben az összeütközésében a rendi kötelességnek kellett győznie, a rendnek, melynek egész életére elkötelezte magát. Hite, hűsége és lelkiismerete ezt a kérdést nem dönthette el másképp. A tanári hivatásnak és vele együtt a kutató munkának vége szakadt. 1912-ben még egy rövidke 14 lapos dolgozata hagyta el a sajtót: »Orvosok, betegségek és gyógyítás Magyarországon az Árpádok korában«. Ez volt tudományos pályájának hatyúdala.

Békefi Remig, amikor zirci apáttá avatták, attól félt, hogy megrendült egészségével nem fog tudni megfelelni a reá háruló feladatoknak. Az 1906-iki tüdővérzés után egészsége éveken át bajokkal küzdött. A viharok azonban egészen más oldalról törtek reá. Két év múlva kitört a világháború. Gyakorlatozó katonaság, hadikórház, menekültek tömegei és hadifoglyok gondjai szakadtak az apát-ságra. És mindez a közelgő veszedelemnek csak az előszele volt. Ez a forradalommal következett el. A vörös terror megaláztatásait Zirc és Békefi Remig sem kerülhették el. Az idegen megszállás egyidőre elszakította Pécsét és Baját, a trianoni béke pedig 2000 kat. holddal apasztotta a rend birtokait. Békefire ez volt a legkeservesebb megpróbáltatások időszaka. Akkor tűnt csak ki igazán, hogy ez a törékeny egészségű ember lélekben milyen erős és kitartó. Felelősségteljes méltóságában az általános összeomlás e szomorú korában természetesen

Békefinek minden erejét és idejét a rend kötötte le. Tudományos működésének megszakadása után ilyen körülmények közt nagyrészt megszakadt érintkezése is a tudományos körökkel. Gondjai nem engedték meg, hogy az Akadémia vagy a tudományos társulatok üléseit sűrűbben látogathassa. Lelkiismeretes kötelességtudása apát korábban sem engedte pihenni. 1924-ben ennek teljesítése közben betegen érkezett a rend egri gimnáziumába s ott kötelességének teljesítése közben érte a halál.

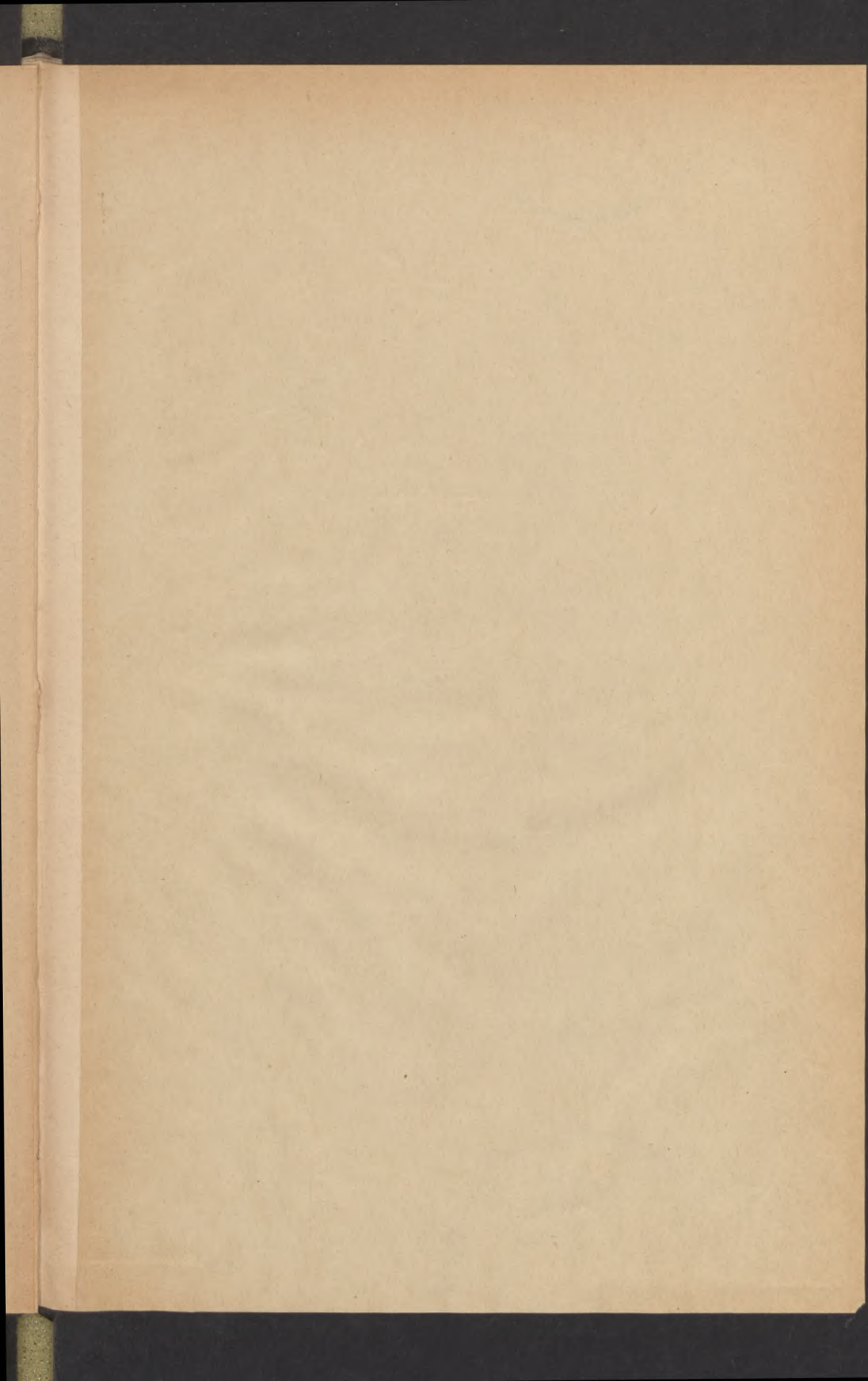
Megnyugvással, lelkében felmagasztosulva búcsúzott rendtársaitól, mint aki életében mindig, — bárhová állította is a sors, — alázatos engedelmességgel vetette magát alá Isten akaratának és szigorú lelkiismeretességgel teljesítette kiszabott feladatát.

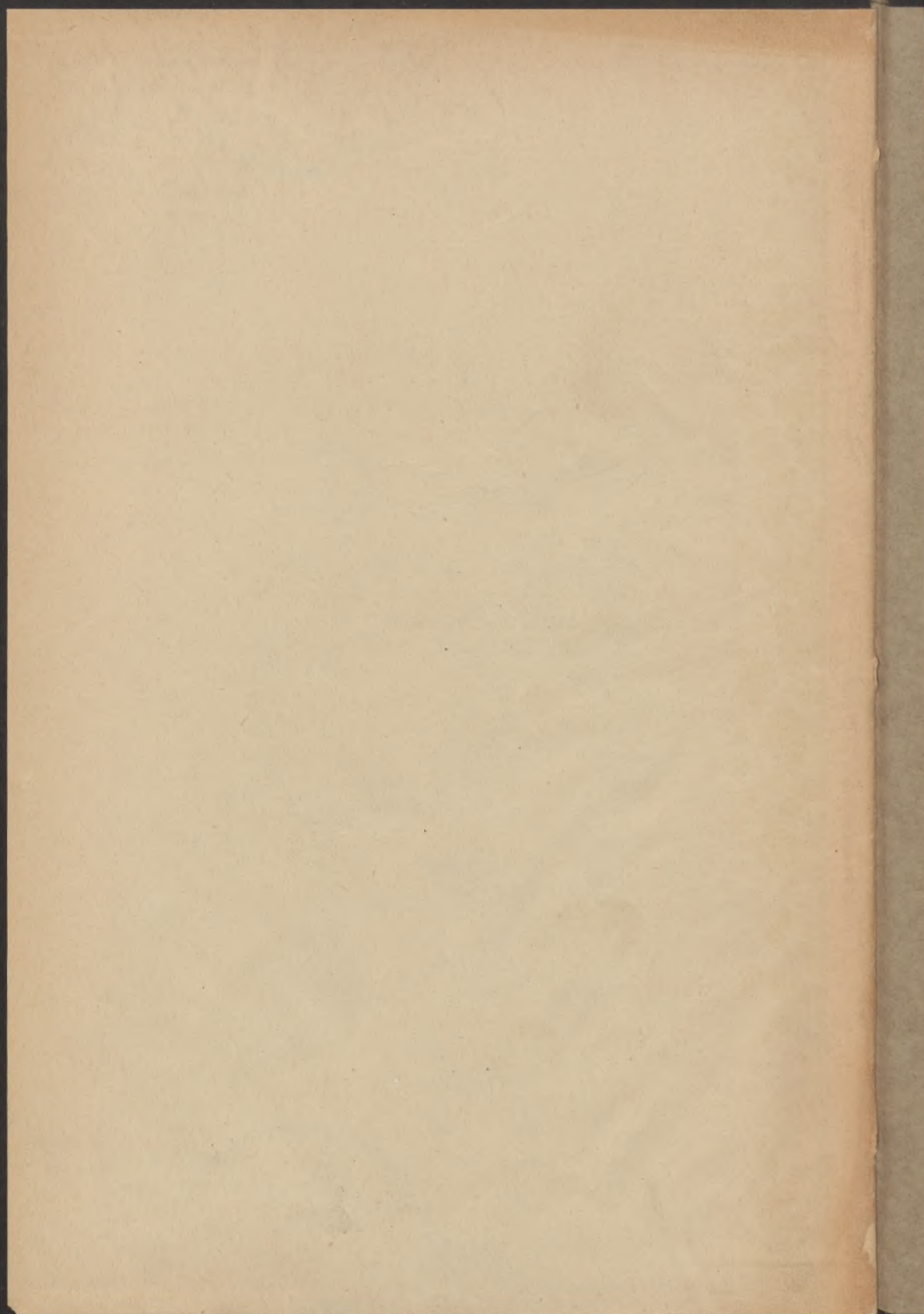
Ha e szerény megemlékezés keretében munkásságát és jellemét igyekeztünk saját gondolkodásából és saját szavaival megvilágítani, tettük ezt azzal a törekvéssel, hogy a valót lehetőleg megközelítsük, s azt hisszük, ítéletünk nem csal, ha a felcseperedő gyermekkortól a sírig töretlen vonalban egyenes életpályát vélünk látni, amelynek jellemző sajátságai az élet előrehaladásával csak határozottabban rajzolódtak ki. Közöttük a hit, lelkiismeret és kötelességtudás volt minden egyébnek alapja. Nyugodt mérséklete, szelíd elhatározottsága, fáradhatatlan szorgalma és többi szép lelki vonása csak ennek kiegészítői, de mint a bolygók a naptól, tőle kapták fényüket. S a kötelességnek ez a kemény fából faragott embere első sorban egyházé és rendjéé volt. A tudós, a tanár csak a szerzetesnek időleges alakja, ezekben a megjelenési formákban is ugyanazzal a mély kötelességtudással és lelkiismerettel, irántuk is azzal a mély meggyőződésű szeretettel, amellyel hite és rendje iránt viseltetett.

Jegyzetek.

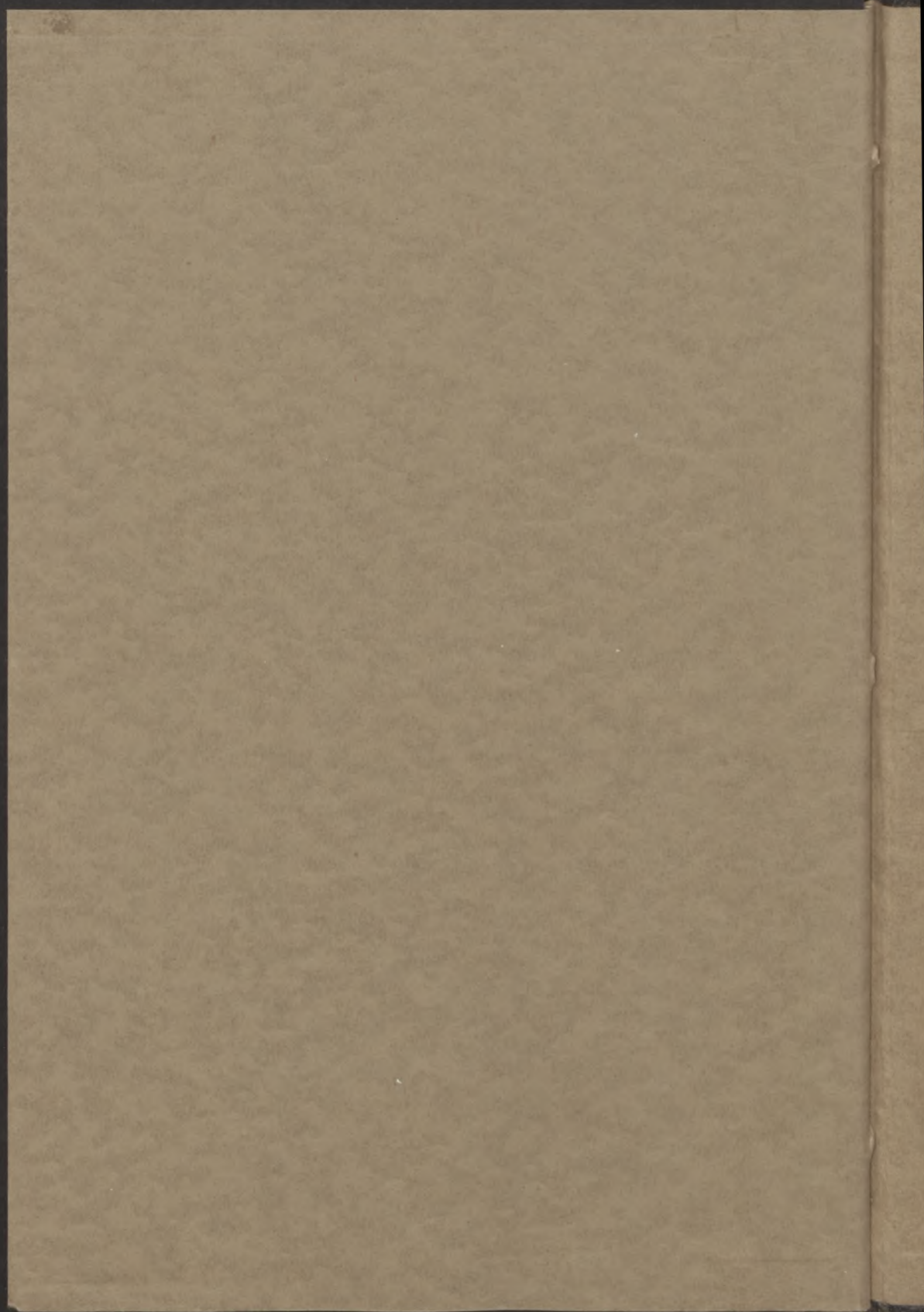
- ¹ Századok 1892. 663. l.
- ² Pílisi apátság I. IX. l.
- ³ Pauler Gyula emlékezete 5. l.
- ⁴ U. o. 6. l.
- ⁵ U. o. 9. l.
- ⁶ U. o. 17. l.
- ⁷ Acta reg. scient. universitatis Hung. Budapestiensis a. 1911/12.
fasc. I. p. 32.
- ⁸ Pauler Gyula emlékezete. 11. és 15. l.
- ⁹ 1898 jan. 19.
- ¹⁰ 1900 márc. 26.
- ¹¹ Emlékbeszéd Kerékgyártó Alajos Árpád felett. 10. l.
- ¹² V. ö. Bártfai Szabó László: Békefi Remig emlékezete 9. l.
- ¹³ Századok 1910. 667. l.
- ¹⁴ Emlékbeszéd Kerékgyártó Alajos Árpád felett 16. l.
- ¹⁵ Emlékbeszéd Mátyás Flórián felett. 18. l.
- ¹⁶ Emlékbeszéd Pauler Gyula felett 15. l.
- ¹⁷ U. o. 10. l.
- ¹⁸ U. o. 22. l.
- ¹⁹ A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók veszprémi vándor-
gyűlésének társadalmi szakcsoportját megnyitó előadás.

1971 FEB 24

